

<https://www.doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.31>ӘОЖ 930:37.016; 378.02:37.016;
МҒТАР 03.01.45; 14.35.09Б.М. МАМБЕТОВ¹, Х.М. ТҮРСҮН², М.М. МЫРЗАХМЕТОВ³¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: bek.kz.8080@mail.ru²тарих ғылымдарының докторы, профессорҚожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: khazretali.tursun@ayu.edu.kz³педагогика ғылымдарының кандидатыАбай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: m.murat_54@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ КУРСТАРЫНДА ТАРИХИ ТҮЛҒАТАНУДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Қазақстанның тарих ғылымы тәуелсіздік кезеңінде теориялық-әдіснамалық дағдарыс жағдайынан шығып, әлемдік деңгейдегі гуманитарлық құндылықтарды бағдарға алып дамып келеді. Тақырыпты зерттеудің басты мақсаты – тарихи тұлғатану бағытында биографиялық тәсілді қолдана отырып, тарихи тұлғаларды таным нысанына алып, оның педагогикалық әлеуетін айқындау және оқыту әдіс-тәсілдерін жетілдіру болып белгіленді. Қазіргі кездегі тарихи тұлғаларға қатысты зерттеулерде тың тұжырымдар жасалып, тарихи танымға өзек болатын әдебиеттер кешені қалыптасты. Әйтсе де тұлғалардың мысалында тарихи таным қалыптастырудың әдіс-тәсілдері орныға қоймағандығы, қалыптасқан әдістердің өзі жетілдіруді қажет ететіндігі анықталды. Тарих курстарында қоғамдық құбылыстар мен тарихи оқиғаларды жекелеген тарихи тұлғалардың қоғамдық-саяси және шығармашылық қызметі арқылы түсіндіру қажеттілігі үнемі сезіліп тұрады. Осы мақсатта мақалада отандық тарихта елеулі рөл атқарған тұлғалардың азаматтық, саяси өнегесін патриоттық тәрбие мақсаттарына қолданудың әдістерін жаңарту бағытында педагогикалық зерттеулер жүргізілді. Тарихи тұлғатану бағытының мазмұндық және тұжырымдық жаңалықтарын кәсіптік пәндерді оқытуда қолдану маман кадрлардың жас тұлға қалыптастыру бағытындағы кәсіби біліктілігін арттыруда тиімді қолдануға болады деген тұжырым жасалды. Элективті курс ретінде ұсынылған пән мазмұнының жаңаланған жоспары оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерінің ауқымды көлемін сәтті қолдануға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: тарихи тұлғатану, биографиялық тәсіл, оқыту межесі, оқыту конусы, заманауи оқыту технологиялары, тарихты оқыту әдіс-тәсілдері.

---

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Мамбетов Б.М., Түрсүн Х.М., Мырзахметов М.М. Қазақстан тарихы курстарында тарихи тұлғатануды оқытудың әдіс-тәсілдері // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2024. – №1 (131). – Б. 382–392. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.31>

*Cite us correctly:

Mambetov B.M., Tursun H.M., Myrzahmetov M.M. Qazaqstan tarihy kurstarynda tarihi tulgatanudy oqytudyn adis-tasilderi [Methods of Teaching Historical Personalistics in the Courses of the History of Kazakhstan] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2024. – №1 (131). – B. 382–392. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.31>

В.М. Mambetov¹, Kh.М. Tursun², М.М. Mirzahmetov³

¹*PhD Doctoral Student of Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: bek.kz.8080@mail.ru*

²*Doctor of Historical Sciences, Professor
Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkistan), e-mail: khazretali.tursun@ayu.edu.kz*

³*Candidate of Pedagogical Sciences
Abai Kazakh National Pedagogical University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: m.murat_54@mail.ru*

Methods of Teaching Historical Personalistics in the Courses of the History of Kazakhstan

Abstract. During the period of Independence, the historical science of Kazakhstan has emerged from the situation of a theoretical and methodological crisis and is developing with a focus on world-class humanitarian values. The main goal of the research topic is to determine the pedagogical potential of historical figures and improve teaching methods using a biographical approach in the direction of studying historical figures. In studies concerning contemporary historical figures, new conclusions were made and a body of literature relevant to historical knowledge was formed. However, using the example of individuals, it has been established that the methods for the formation of historical knowledge have not been developed, and the existing methods themselves need to be improved. It was concluded that the use of substantive and conceptual innovations in the direction of historical Personology in the teaching of professional disciplines can be effectively used in improving the professional qualifications of specialist personnel in the direction of forming a young person. The updated plan of the content of the discipline, presented as an elective course, allows you to successfully apply a wide range of innovative teaching methods.

Keywords: Historical personalistics, biographical approach, learning milestone, cone of learning, modern teaching technologies, methods of teaching history.

В.М. Мамбетов¹, Х.М. Турсун², М.М. Мырзахметов³

¹*PhD докторант Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: bek.kz.8080@mail.ru*

²*доктор исторических наук, профессор
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: khazretali.tursun@ayu.edu.kz*

³*кандидат педагогических наук
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: m.murat_54@mail.ru*

Методика обучения исторической персоналистики на курсах истории Казахстана

Аннотация. За период независимости историческая наука Казахстана вышла из ситуации теоретико-методологического кризиса и развивается с ориентацией на гуманитарные ценности мирового уровня. Основная цель исследования темы – определение педагогического потенциала исторических деятелей и совершенствование методов обучения с использованием биографического подхода в направлении изучения исторических личностей. В исследованиях, касающихся исторических деятелей современности, были сделаны новые выводы и сформирован комплекс литературы, актуальной для исторического познания. Однако на примере отдельных лиц установлено, что методы формирования исторических знаний не сложились, а сами сложившиеся методы нуждаются в

совершенствовании. Методика обучения предполагает тщательное теоретическое развитие, а затем и практическую реализацию, что требует от преподавателя высокого уровня развития теоретической, методологической и технологической культуры. Сделан вывод о том, что применение содержательных и концептуальных новшеств исторического направления личности в преподавании профессиональных дисциплин может быть эффективно использовано в повышении профессиональной квалификации специалистов по направлению формирования молодой личности. Обновленный план содержания дисциплины, представленный в качестве элективного курса, позволяет успешно применять широкий спектр инновационных методов и приемов обучения.

Ключевые слова: историческая персоналистика, биографический подход, рубеж обучения, конус обучения, современные технологии обучения, методика преподавания истории.

Кіріспе

Қазақстан тарихының мазмұнын жаңалауда тарихи тұлғалардың қоғамдық-саяси қызметін қайта бағалауға баса мән беріліп келеді. Осы бағытта қалыптасқан тұжырымдарға тарихнамалық талдау жасалатындықтан, зерттеуіміз тұлғатанулық сипат алады. Тарихи тұлғатану бағыты – қазіргі кезде Отан тарихындағы тарихи оқиғалар мен құбылыстардың себеп-салдарлы байланыстарын ажыратып, қоғамдағы және адам санасындағы өзгерістер мен ауытқушылықтардың саяси-әлеуметтік негіздерін танып-білудің барынша мол деректерін жинақтаған сала болғандықтан да оны оқу-тәрбие процесінде қолданудың мүмкіндіктері аса үлкен деп бағаланады. Осыған байланысты зерттеудің келесі бағыты тарих сабақтарында тарихи тұлғатану материалдарын оқытудың әдіс-тәсілдерін іздестіретін педагогикалық мақсатты көздейді. М. Қозыбаев тәуелсіз тарихи сана қалыптастырудағы тұлғатану бағыты бойынша алдан шығатын танымдық тұрғыдағы сын-қатер ретінде қарастырып, [1, 101-б.] тұлғатанудың методологиялық ұстанымдарының орнықтағандығына назар аударған еді. Демек, тарихи тұлғатанудың теориялық-әдіснамалық мәселелері де оқыту мазмұнында баса орын алуы керек.

Тарихи тұлғатанудағы аса үлкен пікірталасқа өзек болған тақырыптардың бірі тарих ғылымындағы мифтік-шығармашылық үрдістің орын алуы деп айтуға болады. Бұл бағыттың өкілдері өз зерттеулерін қазақ халқының этногенезін дәріптеумен шектемей, тарихи тұлғалардың биографиясына қатысты да қолданып келеді. Зерттеуімізге өзек болған екінші мәселе, отандық тарихнамадағы этноцентризм тенденциясы. Ж.Абылхожин ұлттық партиялық мемлекеттік әкімшілік элитаның этноцентризмнің метафоралық сөздігінің қалыптасуына өзіндік ықпалы бар екендігін ескертеді [2, 253-б.]. Зерттеуімізде отандық ғылымдағы тарихи тұлғатанудың теориялық-әдіснамалық мәселелерімен бірге оның негізгі бағыттары, тұлғатануға қатысты жекелеген ғылыми тұжырымдар, тұлға және қоғам, тұлға және билік, тұлға және ұлттық құндылықтар арақатынасы ашылады.

Зерттеудің басты мақсаты тарихи тұлғатанудың негіздерін Қазақстан тарихы курстарында оқытудың мазмұны мен әдіс-тәсілдерін жүйелеу болғандықтан, тұлғатанудың ғылыми тұжырымдарына талдау жасау, осы бағыттың педагогикалық әлеуетін айқындап, тарихи сана мен танымды игеру мен қолданудың дағдыларын меңгертудің әдістерін жетілдіру болып белгіленді. Тарихи тұлға ретінде академик Сақтаған Бәйішевтің тұлғасын биографиялық тәсілмен талдау барысында қол жеткен нәтижелерін оқу үдерісіне енгізуге тұлғатануды оқыту бойынша таңдалған әдіс-тәсілдер бойынша ұсыныстар жасалды.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Тарихи тұлғатану бағыты тарих ғылымының құрамдас бөлігі болғандықтан және тарихты оқытудың әдістемесіне арналғандықтан зерттеуіміз тарихи және педагогикалық ғылымдар тоғысында орындалып, әдіснамалық тұрғыда пәнаралық сипат алады. Тұлғаның қоғамдық-саяси қызметін бағалауда қолданылатын тәсілдерді жаңағы мифтік-шығармашылық дегеніміз тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметін талдап, ғылыми бағалауда қолданылатын барынша ескі тұғырлардың бірі – биографиялық тәсіл болып саналады. Тарихи оқиғалар мен құбылыстарды тұлғаландыруда биографиялық тәсілдің танымдық мүмкіндігі мол. Содан да бұл тәсіл ескі болса да ғылыми зерттеулерде өз маңызын жойған жоқ.

Биографиялық тәсілден жеке тұлғалардың биографиясы түріндегі дербес жанр ретінде қарастырудан тартынса да, таным құралы ретінде тарих ғылымы бас тартпайды. Өйткені тарихтағы адам факторының жеке немесе топтық (индивидуальный или групповой) сипатын анықтауда биографиялық тәсілдің мүмкіндігі мол. Ең бастысы, бұл тәсілді қолдану тұлға мен бұқараның тарихтағы орны мен рөлін анықтауға қатысты методологиялық мәселені шешу үшін керек болады.

Талдау мен нәтижелер

Тарихты жасаушы – тұлға, тарихты жасаушы – бұқара халық деген бір-біріне қарама-қарсы ұғымдар ақиқатты таныта алмайтыны белгілі. Ақиқат осы қайшылықты ұғымдардың бірлігінен туындайды.

Осы сияқты адамзаттың материалдық игілігі миллиондаған адамдардың еңбегімен жасалса, рухани шығармашылық қызмет – индивидуалды болып келеді. Міне, осы жағдайда жеке тұлғаның қызметі көптеген адамдардың қызметінен маңызды болып шығады. Мәселенің түйіні әлдебір әрекеттің іске асуында адами фактордың (бұл жерде жеке тұлға, гений немесе бұқара халық мағынасындағы факторлар аталып отыр) қайсысы шешуші маңызға ие болады деген сауалдың жауабымен шешілмейді. Бұл сауалдар ұлы тұлғалардың сахнаға шығу себебін, оларға деген қоғамның қажеттілігін де түсіндіріп бере алмайды. Дәстүрлі танымда ұлы тұлғалар деп ғылымның, өнердің, т.б. қайраткерлері емес, көбіне қоғамдық-саяси сипаттағы қайраткерлер танылады.

Ресейде тұлғалық тарих бағытына талдау жасаған Л.П. Репина «біздің «портреттік галереямызда» ірі тарихи қайраткерлермен қатар, авантюристер мен жазушыларға да, дін қызметкерлері бейнелеріне де орын табылды» [3, 16-б.] деген тұжырым жасайды. Ресей тарихшыларының тарихи тұлғатану бағытындағы зерттеулерінің нәтижелері әртүрлі болғанымен, олардың барлығының алдан шыққан әдіснамалық мәселелері ортақ болып келеді. Ол проблема тұлғалық тарихтың геройын таңдаудан туындайды. Соңғы зерттеулерде тарихшылардың назары типтік тұлғадан нақты адамға ауа бастады. Тұлғалық тарихтың зерттеу нысанын таңдауға қатысты ресейлік тарихшылардың пікірлеріне тоқталайық. Д.М. Володихин «дереккөздер оның ішкі әлеміне терең үңілуге мүмкіндік берсе кез келген индивидтің өмірбаяны қолайлы» [4, 27–32-б.] десе, Ю.Л. Бессмертный «...іздеудің алдыңғы қатарында белгілі бір адам, оның жеке мінез-құлқы, өз таңдауы бар... ..ол бізді өз бетінше қызықтырады...» [5, 23-б.] деген тұжырым ұсынады.

Тұлғалық тарихтың кейіпкерін таңдауда осындай проблемалар туындайды. Кез келген нақты тұлға тұлғалық тарихтың мүмкін мәнді геройы болатын болса, онда тақырып аясын кеңейту қажет пе және ол мүмкін бе? Әр адамның жеке тарихына негізделген бұқаралық мәдениет жасау қажет пе және мүмкін бе? Сол сияқты, жер бетіндегі әрбір тірі немесе бақилық болған адамдардың әрқайсысына тұлғалық тарих жасау қажет пе және мүмкін бе? Бір-бірімен байланысты осы сауалдардың шешімін табу әр адамның жеке тарихын жасаудың проблемаларын айқындайды.

«...тұлға тарихы бірнеше тар мамандарға емес, білімді адамдардың үлкен аудиториясына ұсынуға тұрарлық» [6, 260-б.] деген тұжырым бар. Осы тұжырымға байланысты тұлғалық тарих пен кең ауқымды тұлғатанудың аражігін ажыратып алуымыз керек. Көбіне тұлғатануға қажетті негізгі тұлға таңдаулы тарихи тұлғалар арасынан таңдалады. Орыс тіліндегі зерттеулерде тұлғалық тарих кең мағынада қолданылады. Олар таңдаулы тарихи тұлғалар және кез келген қарапайым адамдардың тарихы деп бөлінеді.

Содан да әр адамның жеке тарихы – тарих ғылымындағы жеке, нақты адамның тарихын қалыптастыру арқылы оның тарихи жадтан орын алуын қамтамасыз етуге бағытталған ғылыми бағыт.

«Ұлы тарихи тұлға ұғымы» қоғамдық өзгерістердің сипатымен және ауқымымен байланыстырылады. Демек, тарихи жағдайларды ескере отырып, тарихи тұлғалардың әрекетін, сонымен қатар оның тарих сахнасында пайда болу себептерін анықтай аламыз. Тарихи тұлғаның тарих сахнасына шығуы тек оның өзіне, яки дарынына, ерік-жігеріне ғана емес, қоршаған ортасына да байланысты.

Таңқаларлық жағдай мынадай: ұлы көшбасшының пайда болуы үшін соғыс керек болады. Ұлы тұлғаның тарих сахнасына шығуына қажетті жағдай нақты айтқанда, қоғамдық өзгерістің пісіп, жетілуі керек. Осы өзгеріс тұлғаны алға шығарады. Сол өзгеріс барысында оған ықпал жасайтын тұлға ұлыға айналады, өзгерістің қажеттігін түсінген тұлға миллиондардың ұмтылысын іске асырады.

Осыдан келіп тұлғалық тарихтың кейіпкерін таңдауда бірқатар проблемалар туындайды. Кез келген нақты тұлға тұлғалық тарихтың мүмкін мәнді геройы болатын болса, онда тақырып аясын кеңейту қажет пе және ол мүмкін бе? Әр адамның жеке тарихына негізделген бұқаралық мәдениет жасау қажет пе және мүмкін бе? Сол сияқты, жер бетіндегі әрбір тірі немесе бақилық болған адамдардың әрқайсысына тұлғалық тарих жасау қажет пе және мүмкін бе? Бір-бірімен байланысты осы сауалдардың шешімін табу әр адамның жеке тарихын жасаудың проблемаларын айқындайды.

Зерттеулерде жеке тұлғалар тарихы кең мағынада қолданылады. Олар таңдаулы тарихи тұлғалардың және қарапайым адамдардың тарихы деп бөлінеді. Зерттеу мақсатына сай біз тарихи тұлғалардың өмірбаянын оқытудың әдіс-тәсілдеріне тоқталатын боламыз.

Содан да әр адамның жеке тарихы – тарих ғылымындағы жеке, нақты адамның тарихын қалыптастыру арқылы оның тарихи жадтан орын алуын қамтамасыз етуге бағытталған ғылыми бағыт.

Қазақстан тарихын зерттеуде жиі қолданылатын тәсілдердің бірі – биографиялық тұғыр. Тарихи процестің мәні мен мазмұны жеке тұлғалардың әрекеті арқылы толығындықтан да зерттеушілер бұл тәсілді айналып өте алмайды.

Содан да тарихи сананы жаңғыртудың алғашқы кезектегі міндеті отандық тарихтың мазмұнын десоветизация жасау болды. Бұл міндет тарихтың әдіснамалық негіздерін қайта қарау, жаңа ғылыми ұстанымдар қалыптастыруды қамтитын еді. Соған сай тарих ғылымының идеологиялық функциясының бағдарларын да ауыстыру қажеттігі туындады. Міне, осы аталған мәселелер тарихи тұлғатану бағытының педагогикалық әлеуетін тарихи сана мен таным қалыптастыруға қолдану міндетін алға тартады. Қазірге дейін отандық тарих ғылымында тарихи тұлғатану жеке пән ретінде оқу реестріне енгізілген жоқ. Білім беру бағдарламаларында тарихи тұлғатану ғылыми бағыт болғандықтан да оны Қазақстан тарихы курстарында жекелеген тақырыптарға қатысты және жекелеген тұлғалардың тарихы бойынша эпизодтық сипатта қарастыру дәстүрі орныққан.

Осыған байланысты әлемдік білім беру кеңістігі философиялық және мәдени дәстүрлерімен, мақсаттары мен міндеттерінің деңгейімен, сапалық жағдайымен айтарлықтай ерекшеленетін әртүрлі тұрпаттағы және деңгейдегі ұлттық білім беру жүйелерін ықпалдастырады. Сондықтан, әлемдік тенденциялар да әртүрлілікті сақтау кезінде

қалыптасып келе жатқан біртұтас организм ретінде қазіргі әлемдік білім беру кеңістігіне кірігумен байланыстыруымыз керек [7].

Университеттердің білім беру жүйесін жаңғырту – бұл университет түлектерінен бастамашылдық, ұтқырлық, сындарлылық сияқты қасиеттерді қажет ететін уақыт талабына қайтарылған жауап. Болашақ маман жоғары оқу орнында оқыған жылдарында оның өмір бойы өзін-өзі жетілдіруге деген құштарлығы, өз бетінше шешім қабылдау қабілеті, практикалық іс-әрекетінде жаңа технологияларды пайдалану қажеттілігін түсінуі қажет [8, 70–85-б.].

Адам ресурстары білімнің, біліктіліктің және әлеуметтік көзқарастардың жиынтығы ретінде әлеуметтік-экономикалық өсудің принципті маңызды көзі болғандықтан тұлғаның дамуы мен әл-ауқатының мәні тұлғаларға өз қабілеттеріне сәйкес таңдағысы келетін өмірлік бағдарын игеру мүмкіндігі және олардың осындай таңдау жасауына құралдар мен мүмкіндіктер беру [9] деп айқындалады.

Тұлғаның мағынасы адамның келбеті мен мінез-құлқының сыртқы көрінісі. Басқа адамдардың одан талап ететін және күтетін бейнесін, «сыртқы келбетін» білдіретін ұғым. Бұндай алдамшы «келбет» бір жағынан, оның ниетіне сәйкес келетінін және екінші жағынан, ол үшін маңызды болып табылатын қоршаған ортаның талаптары мен пікірлеріне сәйкес келуін бағдарлайтын «маска». Осылайша, «тұлға», «персона» сөзі «персонология» терминінің қазіргі түсіндірмесі бойынша танымның ұзақ кезеңіне шашыраңқы мағыналардың синтезін білдіре алады. «Тұлғаның» семантикалық өзегі адамның өзінің өмірлік мұраттарының орындалуында, сондай-ақ дүниеге, басқаларға, өзіне берілетін жеке тәндік-психикалық-рухани-белсенді болмысы болады [10].

Жалпы тарих білімінің бірнеше компоненттері болады:

1. Тарихи түсінік (нақты образдар арқылы оқиға, хронологияның танылуы);
2. Тарихи ұғым. Тарихи фактілер туралы образдар қалыптасқаннан кейін барып оқушы оның мәнін, олардың арасындағы байланысты анықтауға, тануға көмектеседі;
3. Тарихи процестің заңдылық ұғымы тарихи фактілерді, тарихи процесті ұғым, заңдылық жүйесі арқылы беру [11].

Отандық әдіскер ғалым Т.Т. Тұрлығұлдың тұжырымдауына нәтижелілік сабақтың түпкі мақсаты, тарихты сапалы оқытуда сабақтастық пен пәнаралық байланыс, курсаралық байланыстардың маңызы ерекше [12].

Бүгінгі таңда тарихи тұлғаларды зерттеудің көптеген әдістемелік әдістері белгілі. Әдіскерлер Н. Ольхина мен И. Рыбак оларды қорытындылауға тырысып, бұл жұмысты ұйымдастырудың он бір нұсқасын анықтады. Сонымен қатар, авторлар берілген әдістер тізімі толық емес екенін, оны дәстүрлі оқыту әдістерімен де толықтыруға болатынын айта келіп мынадай түрлерді ұсынатынын атап өтеді: алгоритмдік, биографиялық бағалаушылық, салыстырмалы, бағалау экстремальдық, бөліктей бағалау, болжанатын, зерттеушілік, жинақтау, көркем публицистикалық, сызбалық, ойындық.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Тарих педагогтарын даярлау білім беру бағдарламасы (БББ) бойынша ТТТР7302 – «Тарихи тұлғатану: теориясы және практикасы» атты элективті курс оқытылуда.

«Тарихи тұлғатану: теориясы мен практикасы» пәні – тұлғалардың, мемлекетшілдігін таныту, ұлттық тарихи тұлғаларға баға беру өлшемдерін айқындау, тұлғатану әдіснамасы мен теориясына байланысты қазіргі көзқарастарды жүйелеу. Тарихи тұлғалардың тарихтағы орнын көрсету; Сонымен бірге, тұлғалар тарихына қатысты мұрағаттық деректер мен дәстүрлі деректерге мәтіндік тұрғыда ғылыми түсініктеме беру болып белгіленген.

Осы мақсатқа сай пәннің мынадай міндеттері айқындалған:

- Ұлттық тарихи тұлғаларды дүниежүзі тарихының контекстінде талдау;

-тарихи тұлғалары туралы тарихнама мен деректерді қазіргі көзқарас тұрғысынан қарастыру;

- Тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметін саралау және бағалау;
- Тұлғалардың ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлін ашып көрсету;

- Тарихи тұлғалардың отандық ғылым мен білімнің бастауындағы мұраларының ерекшеліктерін ашып көрсету,

- Мемлекеттіліктің іргесін нығайтуға үлес қосқан тұлғалардың қоғамдық қызметін жаңаша әдістемемен зерттеу;

- Мемлекетшілдік ізденістерге, қайраткерлік еңбекке құрметпен қарайтын және ұлттық құндылықтарын жете түсінетін қабілетті дамыту.

8D01604 – Тарих білім беру бағдарламасына 5 кредит (150 сағат) көлемінде ендірілген «Тарихи тұлғатану: теориясы мен практикасы» пәні сипаттамасы: Пән мазмұнында тарихи тұлғатанудың теориялық негіздері қарастырылады. Сонымен бірге теориялық білімдерді қолдану тәсілдері меңгертіліп, біліктілігі қалыптастырылады. Докторанттар тарихи тұлғатанудың теориялық және әдіснамалық мәселелерімен танысып, кәсіптік дағдыларды меңгереді. Тарихи таным үрдісінің басты мәселесі тарихи факт болып табылады. Аталмыш мәселе теориялық-танымдық қырынан және олардың интенсивті өңделуіне қызығушылық туғызды. Тарихи факт – тарихи білімнің іргелі санаты. Тарих ғылымының табиғаты мен барлық ғылыми теориялардың негізін фактілер құрайды. Тарихнаманың танымдық мүмкіндіктерін тек қана тарихи факт аша алады. Пәнді оқытудың соңғы нәтижелері мен мазмұндық тақырыптары кестеге сәйкес әзірленген (1, 2-кестелер).

1-кесте – «Тарихи тұлғатану: теориясы мен практикасы» пәнін оқытудың соңғы нәтижелеріне сәйкес оқу курсы келесі құзыреттердің дамуына бағытталған

Құзыреттер (К)	Білім беру бағдарламасының оқыту нәтижелері (ББ ОН):
ОН1. Ғылыми-танымдық Д1.1 Ғылыми	-әдіснама, тарих, педагогика және психология ғылым саласындағы білімдерін бағалайды және тексереді, ғылыми саласындағы ізденістерді диагностикалауды, талдау және жинақтау негізінде кешенді мониторингті жүзеге асыруды жоғары деңгейде көрсетеді, халықаралық баспа беттерінде ғылыми жарияланымдар жасайды, рефлексияға қабілетті, қалыптасқан зерттеу мәдениетін және ғылыми этика нормаларын көрсетеді, тарих ғылымы мен зерттеулерде ғылыми әдіснамалық аппаратты көрсетеді және қолданады (ОН1);
Б2. Біртұтас ғылыми жүйелік көзқарасқа негізделген әртүрлі жағдайларды бағалау қабілеті	ОН4-дүние жүзі тарихы өркениетінің мәселелері туралы теориялық білімі бар (ежелгі әлем тарихы, Орта ғасырлар, жаңа және қазіргі заман тарихы); тарихи құбылыстар мен оқиғалардың әлемдік тарихи дамудың жалпы парадигмасымен байланысын анықтауға қабілетті. ОН5-Қазақстан тарихының негізгі кезеңдері, сондай-ақ түркі мемлекеттерінің әлеуметтік және саяси тарихы туралы іргелі білімді көрсете алады.

Тарихты оқыту барысында білім мазмұнын байытуда педагогика мен психология ғылымындағы бағыттарды басшылыққа алу маңызды. Тарих пәнін оқытуды ұйымдастырудың заманауи әдістерін меңгеру болашақ мамандар үшін оны практикалық сабақ пен педагогикалық іс-тәжірибеден өту барысында іске асыру олардың кәсіби даярлығына оң ықпал етеді [13].

2-кесте – «Тарихи тұлғатану: теориясы мен практикасы» пәнін оқытудың мазмұны

№	Лекция тақырыптары	Практикалық (семинар) сабақ тақырыптары	Лекция	Практикалық	ОБӨЖ	БӨЖ	Пәннің оқыту нәтижелері
1	2	3	4	5	6	7	8
Модуль 1. Қазақстан тарихи тұлғалары дүниежүзі тарихының контекстінде							
1	Қазақстан тарихи тұлғалары туралы деректер мен әдебиеттер	Тарихи тұлғалар жайлы зерттеулер	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 5
2	Тарихи тұлғатануды оқыту әдістемесі	Тарихи тұлғатанудағы зерттеу әдістері	1	2	3	3	ПОН 3, ПОН 2, ПОН 6
3	Тарихи тұлғалардың қалыптасуындағы саяси және әлеуметтік факторлар	Тарих, тұлға және қоғам арақатынасы	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 6
4	Дәстүрлі қоғамдағы тарихи тұлғалар	Хан-сұлтандар, билер мен батырлар және ақын-жыраулар институты	1	2	3	3	ПОН 4, ПОН 7, ПОН 2
5	Тарихи тұлғатанудың теориялық және әдіснамалық мәселесі	Тарихи тұлғалардың қызметін бағалаудың өлшемдері	1	2	3	3	ПОН 4, ПОН 7, ПОН 2
Модуль 2. XX ғасыр басында ұлттық мемлекеттілікті қалпына келтіру жолындағы тұлғалар							
6	Әлихан Бөкейханов – ұлт қозғалысының көсемі	Көшбасшылық өлшемдері	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 5
7	Тұлғалардың қоғамдық-әлеуметтік, саяси-құқықтық идеяларының мәні	Тұлға және ұлттық идея	1	2	3	3	ПОН 3, ПОН 2, ПОН 6
8	Қазақ халқының ұлттық бостандығы мен тәуелсіздігі үшін күрескен тұлғалар	Күрескерлік психологиясы: көшбасшы, батыр, абыз, саясаткер	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 6
9	Алаш зиялылары, тарихшылар	Тарих және ұлттық мүдде	1	2	3	3	ПОН 4, ПОН 7, ПОН 2
10	Түркі дүниесі тұлғалары	Түркілік бірлік – этникалық бірлік: саяси және конфессиялық факторлар	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 5
Модуль 3. Білім мен мәдениет саласындағы тарихи тұлғалар							
11	Қазақ жәдитшілігінің бастаулары	Жәдитшілік және қоғамдық-саяси модернизация	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 5
12	Тұлғалардың ағартушылық саласындағы қызметі	Әлеуметтік ағартушылықтан саяси ағартушылыққа дейін	1	2	3	3	ПОН 3, ПОН 2, ПОН 6
13	Шығармашылық тұлғалар	Саясат пен өнер тұлғаларының шығармашылық бағыт-бағдарлары	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 6

1	2	3	4	5	6	7	8
14	Партиялық-мемлекеттік номенклатура және ұлт қайраткерлері	Саяси элита мен партиялық-мемлекеттік номенклатура арақатынасы	1	2	3	3	ПОН 4, ПОН 7, ПОН 2
15	Тәуелсіздік жылдарындағы ұлттық элита	Тарихи тұлғатану және қазіргі кезеңдегі ұлттық элита	1	2	3	3	ПОН 1, ПОН 2, ПОН 5
Барлығы 150			15	30	45	45	

Оқушылардың тарихи тұлға туралы айшықты ой тудыратын негізгі әдіс-тәсілдері көбінесе: мұғалімнің жанды сөзі, оның әр түрлі нақтылау әдістерімен бекітілген жарқын, бояулы, қызықты әңгімесі; көрнекі және мазмұнды визуализация құралдары; көркем әдебиетті пайдалану. Тарихи тұлғаны зерттеудің келесі нұсқалары кеңінен қолданылады.

1. Тұлғаны өмір кезеңдері бойынша зерттеу, өмір кезеңдерін бөліп көрсету, негізгі еңбегін сипаттау. Бұл тапсырманы студенттерге жеке жұмыс үшін де, топтық жұмыс үшін де беруге болады, бұған дейін әдебиеттер мен ақпарат көздерінің тізімін, соның ішінде тарихи тұлғаның жеке басы туралы мәліметтері бар тексерілген сайттарға сілтемелерді оқуға ұсынуға болады. Тапсырма адамның өмірбаянын жазу, оның өмірінің негізгі кезеңдерін көрсету болуы мүмкін немесе әр топқа тарихи тұлғаның белгілі бір өмір кезеңі туралы ақпарат табу және топтың өмірін көпшілікке таныстыру арқылы әңгіме дайындау тапсырмасы беріледі. Тиісті ғылыми жобаны қалыптастыру және оның сабақта орындалуын тексеру арқылы бұл нұсқаны қолданған жөн.

2. Тарихи тұлға туралы замандастары мен тарихшылардың берген бағасын зерделеу және зерттелген материал негізінде – мектеп оқушыларының өз көзқарасы бойынша шешім қабылдауына және оны дәлелдей білуге көмектесетін пікірталастар мен сайыстар өткізу. Айта кетерлігі, тарихи тұлғаның қызметін өзі өмір сүрген кезеңнің ерекшеліктерін, адамгершілік таңдауын, іс-әрекетінің саяси, мәдени және рухани бағдарын ескере отырып, бағалауға болады. Белгілі бір адамның іс-әрекетінде оң және теріс жақтарын таба отырып, бағалау көп мәнді болуы мүмкін екеніне дайын болуыңыз керек. Мұндағы мұғалімнің міндеті – тарихи тұлғаны сынаушылардың дәлелдерін болжауға және талқылауды патриоттық және рухани-адамгершілікке тәрбиелеу мақсаттарына сәйкес бағытта түзету болмақ.

3. Мұғалім оқушыларды тұлғаны бейнелейтін суреттерді, деректерді талдауға және мінез-құлық ерекшеліктерін жіктеуге, оның тұлғасын сипаттауға бағыттайды.

4. Көркем фильмдерді көргеннен кейін рефлексия арқылы қалыптасатын мінездемелер мен болжамды тұлғалық қасиеттерге салыстырмалы талдау жасау. Алайда, бұл әдетте студенттерге фильмді алдын ала қарау қажеттілігін болжайды, бұл кеңейтілген үй тапсырмасы немесе сыныптағы «төңкерілген» әдіс ретінде қарастырылуы мүмкін.

5. Жұмыс нәтижелеріне негізделген жеке бағалау. Мысалы, ішкі саясат, сыртқы саясат, келеңсіз салдар, оң салдар сияқты өлшемдер бойынша оқушыларға салыстырмалы және жалпылау кестесін толтыруды тапсыруға болады, кесте соңында барлығы қорытынды жасап, тарихи тұлғаға баға береді.

Жеке тұлғаның өмірі мен іс-әрекетін зерделеу үшін қызықты тапсырмалар ретінде тәжірибеде әртүрлі ойын әдістері қолданылады: мәтіннен қатені табу, «менің кім екенімді тап», рөлдік ойындар, кроссвордтар, квесттер, викториналар және т.б.

Қорытынды

Тарихи тұлғатану бағытындағы білімдерді игеру арқылы тарихи таныммен бірге болашақ педагог мамандардың отаншылдық сенімі мен көзқарастарын қалыптастырудың әдіс-тәсілдері үнемі жетілдіріліп отыруы қажет екендігіне көз жеткіздік. Оқыту әдістемесі мұқият теориялық дамуды, содан кейін практикалық іске асыруды қамтиды, ол оқытушыдан теориялық, әдіснамалық және технологиялық мәдениетті дамытудың жоғары деңгейін талап етеді. Тарихи тұлғатану бағытының мазмұндық және тұжырымдық жаңалықтарын кәсіптік пәндерді оқытуда қолдану маман кадрлардың жас тұлға қалыптастыру бағытындағы кәсіби біліктілігін арттыруда тиімді қолдануға болады деген тұжырым жасадық. Элективті курс ретінде ұсынылған пән мазмұнының жаңаланған жоспары оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерінің ауқымды көлемін сәтті қолдануға мүмкіндік береді. Әсіресе, тарихи тұлғалардың өмірбаянын биографиялық тәсілді қолдана отырып оқыту тарихи оқиғалар мен құбылыстарды танып білуге нақтылық беретін болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қозыбаев М.К. Тарих зердесі: Замана асуы. – Алматы: Ғылым, 1998. – 344 б.
2. Масанов Н.Э. и др. Научное знание и мифотворчество в современной историографии Казахстана. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 296 с.
3. Репина Л.П. Вместо предисловия: Личность и общество, или история в биографиях. В кн.: История через личность: историческая биография сегодня / Ред. Л.П. Репина. – М.: Кругъ, 2005. – 720 с.
4. Володихин Д.М. Экзистенциальный биографизм в истории // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». – 1999. – №24. – С. 27–32.
5. Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / Под ред. Ю.Л. Бессмертного. – М.: РГГУ, 2000. – 582 с.
6. Персональная история / Сост. Д.М. Володихин. – М.: Мануфактура, 1999. – 336 с.
7. Зуева Л.И. Методика преподавания истории в высшей школе (Курс лекций для специальности 6М011400 - «История»): Учеб. пособие. – Караганда: Арко, 2016. – 328 с.
8. Суслов А.Ю., Салимгареев М.В., Хамматов Ш.С. Инновационные методы преподавания истории в современном вузе // Образование и наука. – 2017. – Т. 19, №9. – С. 70–85.
9. Арзамасцев А.А. Персоналистика. – М.: Остеон-фонд, 2011. – 159 с.
10. Старовойтенко Е.Б. Персонология: жизнь личности в культуре: монография. – М.: Академический Проект, 2020. – 431 с.
11. Журсова А.Ш. Тарихты оқыту әдістемесі. – Орал: БҚМУ баспасы, 2012. – 160 б.
12. Тұрлығұл Т.Т. Қазақстан тарихын оқытудың теориясы мен әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2011. – 264 б.
13. Қозғамбаева Г.Б., Алпысбаева Н.К. Тарихты оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 260 б.

REFERENCES

1. Qozybaev M.Q. Tarih zerdesi: Zamana asuy [Intelligence of history: the passage of time]. – Almaty: Gylym, 1998. – 344 b. [in Kazakh]
2. Masanov N.E. I dr. Nauchnye znania i mifotvorchestvo v sovremennoi istoriografii Kazahstana [Scientific knowledge and myth-making in modern historiography of Kazakhstan]. – 296 s. [in Russian]
3. Repina L.P. Vmesto predislovia: Lichnost i obshestvo, ili istoria v biografiah. V kn.: Istoria cherez lichnost: istoricheskaiia biografia segodnia [Instead of a preface: Personality and society, or history in biographies. In book: History through Personality: Historical biography today] / Red. L.P. Repina. – M.: Krug, 2005. – 720 s. [in Russian]
4. Volodihin D.M. Ekzistencialnyi biografizm v istorii [Existential biography in history] // Informacionnyi biulleten Associacii «Istoria i kompiuter. – 1999. – №24. – S. 27–32. [in Russian]

5. Chelovek v mire chuvstv. Ocherki po istorii chastnoi jizni v Evrope i nekotoryh stranah Azii do nachala novogo vremeni [Man in the world of feelings. Essays on the history of private life in Europe and some Asian countries before the beginning of modern times] // Pod red. Yu.L. Bessmertnogo. – M.: RGGU, 2000. – 582 s. [in Russian]
6. Personalnaia istoria [Personal history] / Sost. D.M. Volodihin. – M.: Manufaktura, 1999. – 336 s. [in Russian]
7. Zueva L.I. Metodika prepodavania istorii v vyssei shkole (Kurs lektsii dlia specialnosti 6M011400 - «Istoria»): Ucheb. posobie [Methods of teaching history in Higher education (a course of lectures for the specialty 6M011400 – “History”): Textbook]. – Karaganda: Arko, 2016. – 328 s. [in Russian]
8. Suslov A.Yu., Salimgareev M.V., Hammatov Sh.S. Innovacionnye metody prepodavania istorii v sovremennom vuze [Innovative methods of teaching history in a modern university] // Obrazovanie i nauka. – 2017. – T. 19, №9. – S. 70–85. [in Russian]
9. Arzamashev A.A. Personalistika [Personalism]. – M.: Osteon-fond, 2011. – 159 s. [in Russian]
10. Starovoitenko E.B. Personologia: jizn lichnosti v kulture: monografia [Personology: the life of an individual in culture: monograph]. – M.: Akademicheski Proekt, 2020. – 431 s. [in Russian]
11. Jurasova A.Sh. Tarihty oqytu adistemesi [Methods of teaching history]. – Oral: BQMU baspasy, 2012. – 160 b. [in Kazakh]
12. Turlygul T.T. Qazaqstan tarihyn oqytudyn teoriasy men adistemesi: Oqu quraly [Theory and methodology of teaching the history of Kazakhstan: textbook]. – Almaty: Qarasai, 2011. – 264 b. [in Kazakh]
13. Qozgambaeva G.B., Alpysbaeva N.K. Tarihty oqytu adistemesi: Oqu quraly [Methods of teaching history: textbook]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2016. – 260 b. [in Kazakh]